Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
JULIANE KOKOTT
της 11ης Ιουλίου 2019[1]

Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-355/18 έως C-357/18 και C-479/18

Barbara Rust-Hackner (C-355/18)
Christian Gmoser (C-356/18)
Bettina Plackner (C-357/18)
κατά
Nürnberger Versicherung Aktiengesellschaft Österreich
[αίτηση του Landesgericht Salzburg (πρωτοδικείο Σάλτσμπουργκ, Αυστρία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]
και
KL,
LK,
MJ,
NI
κατά
UNIQA Österreich Versicherungen,
Allianz Elementar Lebensversicherungs-Aktiengesellschaft,
DONAU Versicherung AG Vienna Insurance Group (C-479/18)

[αίτηση του Bezirksgericht für Handelssachen Wien
(ειρηνοδικείο Βιέννης αρμόδιο για εμπορικές υποθέσεις, Αυστρία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Πρωτασφάλιση ζωής – Οδηγίες 90/619/ΕΟΚ, 92/96/ΕΟΚ, 2002/83/ΕΚ και 2009/138/ΕΚ – Δικαίωμα υπαναχωρήσεως – Έλλειψη ενημέρωσης ή εσφαλμένη ενημέρωση σχετικά με τις προϋποθέσεις ασκήσεως του δικαιώματος αυτού – Απόσβεση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως – Έννομες συνέπειες της υπαναχωρήσεως»

I. Εισαγωγή

1. Υπό ποιες συνθήκες και για πόσο χρονικό διάστημα μπορεί ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή να υπαναχωρήσει από σύμβαση ασφαλίσεως ζωής επικαλούμενος τη μη ενημέρωση ή την εσφαλμένη ενημέρωσή του σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως;

2. Με βάση τις σχετικές διατάξεις των οδηγιών που ρυθμίζουν τον τομέα της ασφαλίσεως, ο αντισυμβαλλόμενος έχει δικαίωμα να υπαναχωρήσει από σύμβαση ασφαλίσεως ζωής εντός σύντομης προθεσμίας μετά τη σύναψη της συμβάσεως. Κατά τη σύναψη της συμβάσεως, ο ασφαλιστής οφείλει να εξασφαλίζει τη δέουσα ενημέρωση σχετικά με το συγκεκριμένο δικαίωμα.

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

3. Στις υπό κρίση υποθέσεις, οι οποίες ανάγονται σε τέσσερις αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως που υπέβαλαν δύο αυστριακά δικαστήρια, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να διευκρινίσει, κατ' ουσίαν, σε ποιες περιπτώσεις η εσφαλμένη ενημέρωση εξομοιούται με έλλειψη ενημέρωσης δεδομένου ότι αποτυγχάνει εξίσου να εξυπηρετήσει τον σκοπό της. Όσον αφορά τις περιπτώσεις αυτές, ζητείται από το Δικαστήριο να αποσαφηνίσει επίσης το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο αντισυμβαλλόμενος διατηρεί το δικαίωμα υπαναχωρήσεως. Τέλος, εάν επιτρέπεται ή επιβάλλεται, κατ' εξαίρεση, μεταγενέστερη υπαναχώρηση δυνάμει του δικαίου της Ένωσης, ζητείται να διευκρινισθεί η διαμόρφωση των έννομων συνεπειών μιας δήλωσης υπαναχωρήσεως σύμφωνα με τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης.

II. Νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

4. Δεδομένου ότι οι επίδικες, στο πλαίσιο των κύριων δικών, συμβάσεις ασφαλίσεως ζωής έχουν συναφθεί σε διαφορετικά χρονικά σημεία, επιβάλλεται η εφαρμογή και η ερμηνεία διατάξεων διαφόρων οδηγιών: τα προδικαστικά ερωτήματα που υποβλήθηκαν στο πλαίσιο των υποθέσεων C-355/18, C-356/18 και C-357/18, καθώς και το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18 πρέπει να εξετασθούν με βάση τη δεύτερη [2] και την τρίτη [3] οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής [4], αλλά για τα υπόλοιπα προδικαστικά ερωτήματα που αφορούν την υπόθεση C-479/18 κρίσιμες είναι και οι μεταγενέστερες οδηγίες 2002/83 [5] και 2009/138 [6]. Ωστόσο, δεν προκύπτουν ερμηνευτικές διαφοροποιήσεις λόγω της συμπτώσεως του περιεχομένου μεταξύ των διατάξεων των οδηγιών που χρήζουν ερμηνείας.

5. Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής προέβλεπε τα εξής:

«Κάθε κράτος μέλος ορίζει ότι ο αντισυμβαλλόμενος με σύμβαση ατομικής ασφαλίσεως ζωής διαθέτει προθεσμία υπαναχώρησης μεταξύ 14 και 30 ημερών από τη στιγμή που πληροφορήθηκε τη σύναψη της σύμβασης.

Η κοινοποίηση υπαναχώρησης του αντισυμβαλλόμενου συνεπάγεται την εφεξής απαλλαγή του από όλες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση αυτή.

Οι λοιπές έννομες συνέπειες και οι όροι της υπαναχώρησης ρυθμίζονται σύμφωνα με το δίκαιο που διέπει τη σύμβαση, […] ιδίως όσον αφορά τον προσδιορισμό του τρόπου με τον οποίο ο αντισυμβαλλόμενος πληροφορείται τη σύναψη της σύμβασης.»

2 Δεύτερη οδηγία 90/619/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 8ης Νοεμβρίου 1990, για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση ζωής και τη θέσπιση διατάξεων που σκοπό έχουν να διευκολύνουν την πραγματική άσκηση της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών καθώς και για την τροποποίηση της οδηγίας 79/267/ΕΟΚ (ΕΕ 1990, L 330, σ. 50), όπως τροποποιήθηκε με την τρίτη οδηγία 92/96/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 10ης Νοεμβρίου 1992, για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν την πρωτασφάλιση ζωής, και για την τροποποίηση των οδηγιών 79/267/ΕΟΚ και 90/619/ΕΟΚ (ΕΕ 1992, L 360, σ. 1).

3 Τρίτη οδηγία 92/96/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 10ης Νοεμβρίου 1992, για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν την πρωτασφάλιση ζωής, και για την τροποποίηση των οδηγιών 79/267/ΕΟΚ και 90/619/ΕΟΚ (ΕΕ 1992, L 360, σ. 1) (στο εξής: τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής).

4 Στο εξής, όπου γίνεται μνεία σε διατάξεις της οδηγίας 90/619, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96, οι εν λόγω διατάξεις θα επισημαίνονται ως διατάξεις της «δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής».

5 Οδηγία 2002/83/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Νοεμβρίου 2002, σχετικά με την ασφάλιση ζωής (ΕΕ 2002, L 345, σ. 1).

6 Οδηγία 2009/138/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2009, σχετικά με την ανάληψη και την άσκηση δραστηριοτήτων ασφάλισης και αντασφάλισης (Φερεγγυότητα ΙΙ) (ΕΕ 2009, L 335, σ. 1) (στο εξής: οδηγία Φερεγγυότητα ΙΙ). Στη συνέχεια, όπου γίνεται παραπομπή, αδιακρίτως, στη δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής, στην τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής, στην οδηγία 2002/83 και στην οδηγία Φερεγγυότητα ΙΙ, οι οδηγίες αυτές θα επισημαίνονται από κοινού ως «οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής».

Το άρθρο 35, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83 και το άρθρο 186, παράγραφος 1, της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ έχουν σχεδόν πανομοιότυπη διατύπωση με την ανωτέρω διάταξη.

6. Το άρθρο 31, παράγραφοι 1 και 4, της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής όριζε τα ακόλουθα:

«1. Πριν συναφθεί η ασφαλιστική σύμβαση, πρέπει να ανακοινώνονται στον αντισυμβαλλόμενο τουλάχιστον οι πληροφορίες που απαριθμούνται στο παράρτημα ΙΙ σημείο Α.

[…]

4. Οι λεπτομέρειες εφαρμογής τους παρόντος άρθρου και του παραρτήματος ΙΙ θεσπίζονται από το κράτος μέλος της υποχρέωσης.»

Το άρθρο 36, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83 και το άρθρο 185 της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ περιέχουν αντίστοιχες διατάξεις.

7. Στο παράρτημα ΙΙ («Πληροφορίες προς τους αντισυμβαλλόμενους») της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής απαριθμούνταν, στο σημείο Α, πληροφορίες που έπρεπε να γνωστοποιούνται στον αντισυμβαλλόμενο πριν από τη σύναψη της συμβάσεως[7]. Κατά το δεύτερο εδάφιο του παραρτήματος, οι εν λόγω πληροφορίες έπρεπε να «διατυπώνονται με σαφήνεια και ακρίβεια, και [να] παρέχονται γραπτώς σε μία επίσημη γλώσσα του κράτους μέλους της ασφαλιστικής υποχρέωσης»[8]. Στις πληροφορίες αυτές περιλαμβανόταν, σύμφωνα με το σημείο α.13, «ο τρόπος άσκησης του δικαιώματος υπαναχώρησης»[9].

Β. Το εθνικό δίκαιο

8. Το άρθρο 165a του Versicherungsvertragsgesetz (νόμου περί ασφαλιστικών συμβάσεων, στο εξής: VersVG) όπως ίσχυε[10] για τις κύριες δίκες στις υποθέσεις C-356/18 και C-357/18, καθώς και για τις κύριες δίκες Α και Β στην υπόθεση C-479/18, όριζε τα εξής:

«(1) Ο ασφαλισμένος δικαιούται να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση εντός δύο εβδομάδων από τη σύναψή της. Εάν ο ασφαλιστής παρέσχε προσωρινή κάλυψη, δικαιούται το ασφάλιστρο που αντιστοιχεί στη διάρκειά της.

(2) Εάν ο ασφαλιστής δεν εκπλήρωσε την υποχρέωση γνωστοποιήσεως της διευθύνσεώς του (άρθρο 9a, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, του VAG [Versicherungsaufsichtsgesetz, νόμου σχετικά με τη λειτουργία και την εποπτεία της ιδιωτικής ασφάλισης]), η προθεσμία υπαναχωρήσεως κατά την παράγραφο 1 δεν εκκινεί πριν γίνει γνωστή στον αντισυμβαλλόμενο η διεύθυνση αυτή.

(3) Οι προηγούμενες παράγραφοι δεν ισχύουν για συμβάσεις ομαδικής ασφαλίσεως και για συμβάσεις με διάρκεια έως έξι μήνες.»

7 Βλ. επίσης παράρτημα ΙΙΙ, σημείο Α, της οδηγίας 2002/83 και άρθρο 185 της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ.

8 Βλ. επίσης παράρτημα ΙΙΙ, σημείο Α, της οδηγίας 2002/83 και άρθρο 185, παράγραφος 6, της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ.

9 Βλ. επίσης παράρτημα ΙΙΙ, σημείο Α, σημείο α.13, της οδηγίας 2002/83 και άρθρο 185, παράγραφος 3, στοιχείο ι', της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ.

10 BGBl. I αριθ. 6/1997.

9. Βάσει του άρθρου 165a του VersVG[11], όπως αυτό ίσχυε για την κύρια δίκη στην υπόθεση C-355/18 και για την κύρια δίκη C στην υπόθεση C-479/18, η προθεσμία που προβλέπει η πρώτη παράγραφος διευρύνθηκε σε 30 ημέρες. Το τροποποιημένο άρθρο 165α του VersVG που είναι κρίσιμο για την κύρια δίκη D στην υπόθεση C-479/18 περιλαμβάνει νέα παράγραφο 2a[12] η οποία ορίζει τα εξής:

«(2a) Εάν ο ασφαλισμένος είναι καταναλωτής (άρθρο 1, παράγραφος 1, σημείο 2, του KSchG [Konsumentenschutzgesetz, νόμου περί προστασίας των καταναλωτών]), η προθεσμία υπαναχωρήσεως κατά τις παραγράφους 1 και 2 δεν εκκινεί πριν του γνωστοποιηθεί και αυτό το δικαίωμα υπαναχωρήσεως.»

10. Το άρθρο 9α, παράγραφος 1, του VAG όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο για τις υποθέσεις των κύριων δικών (BGBl. I αριθ. 447/1996 και BGBl. I αριθ. 34/2015), προέβλεπε μεταξύ άλλων τα ακόλουθα:

«(1) Κατά τη σύναψη ασφαλιστικής συμβάσεως για κίνδυνο στην ημεδαπή, ο αντισυμβαλλόμενος πρέπει να ενημερώνεται εγγράφως, πριν προβεί σε δήλωση βουλήσεως περί συνάψεως της συμβάσεως για:

[…]

6. τις περιστάσεις υπό τις οποίες ο αντισυμβαλλόμενος δύναται να ανακαλέσει τη δήλωσή του περί συνάψεως της ασφαλιστικής συμβάσεως ή να υπαναχωρήσει από αυτήν.»

III. Τα πραγματικά περιστατικά και οι διαδικασίες των κύριων δικών

11. Οι υποθέσεις των κύριων δικών αφορούν όλες αξιώσεις φυσικών προσώπων σχετικά με την επιστροφή του συνόλου των καταβληθέντων ασφαλίστρων, συμπεριλαμβανομένων των κεφαλαιοποιημένων τόκων, τις οποίες προβάλλουν τα φυσικά πρόσωπα ως αντισυμβαλλόμενοι έναντι του εκάστοτε ασφαλιστή που παρέσχε ασφάλιση ζωής. Οι αξιώσεις αυτές στηρίζονται σε δηλώσεις υπαναχωρήσεως στις οποίες προέβησαν οι αντισυμβαλλόμενοι σε χρονικό σημείο πολύ μεταγενέστερο της σύναψης της συμβάσεως, σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και μετά την καταγγελία της σχετικής συμβάσεως (κοινώς καλούμενη καθυστερημένη υπαναχώρηση).

12. Οι ενάγοντες των κυρίων δικών στηρίζουν τα αιτήματά τους, κατ' ουσίαν, στο ότι οι ασφαλιστές τους δεν τους είχαν ενημερώσει καθόλου (κύρια δίκη B στην υπόθεση C-479/18) ή, εν πάση περιπτώσει, τους είχαν ενημερώσει εσφαλμένα σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως που διέθεταν. Η ενημέρωση ήταν εσφαλμένη διότι εξαρτούσε το κύρος της δηλώσεως υπαναχωρήσεως από την τήρηση έγγραφου τύπου, ενώ, κατά το εθνικό δίκαιο, αρκούσε η υποβολή άτυπης δηλώσεως. Επομένως, οι αντισυμβαλλόμενοι παρακωλύθηκαν ως προς την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως που τους παρέχει το δίκαιο της Ένωσης και, ως εκ τούτου, δεν είχε αρχίσει να τρέχει η προθεσμία για την υποβολή δηλώσεως υπαναχωρήσεως.

13. Στο πλαίσιο των κυρίων δικών, οι ενάγοντες αντισυμβαλλόμενοι και οι εναγόμενοι ασφαλιστές διαφωνούν σχετικά με το αν το δικαίωμα υπαναχωρήσεως είχε ήδη αποσβεσθεί κατά τον χρόνο ασκήσεώς του. Επίσης, υπάρχει διαφωνία ως προς το αν οι αξιώσεις καταβολής που προβάλλουν οι αντισυμβαλλόμενοι περιορίζονται στην αξία εξαγοράς κατά τον χρόνο λύσης της συμβάσεως ή αν όλες οι εκπληρωθείσες παροχές πρέπει να επιστραφούν σύμφωνα με τις αρχές περί αδικαιολόγητου πλουτισμού.

11 BGBl. I αριθ. 95/2006.

12 BGBl. I αριθ. 34/2012.

14. Στις υποθέσεις C-355/18 έως C-357/18, οι ενάγοντες αντισυμβαλλόμενοι στηρίζουν τις αξιώσεις τους, κατ' ουσίαν, στο ότι είχαν δικαίωμα καθυστερημένης υπαναχωρήσεως, διότι είχαν ενημερωθεί εσφαλμένως σχετικά με τον τύπο της δηλώσεως υπαναχωρήσεως. Τα αιτήματά τους έγιναν δεκτά στον πρώτο βαθμό, αλλά το αιτούν δικαστήριο, το Landesgericht Salzburg (πρωτοδικείο Σάλτσμπουργκ), ως δευτεροβάθμιο δικαστήριο, εκτιμά ότι είναι αναγκαία η ερμηνεία των κρίσιμων διατάξεων των οδηγιών σχετικά με την ασφάλιση ζωής από το Δικαστήριο, καθόσον έχει αμφιβολίες αν η ενημέρωση μπορεί να θεωρηθεί «εσφαλμένη», εφόσον δεν είχε ως αποτέλεσμα την πλάνη του αντισυμβαλλομένου ως προς την ύπαρξη του δικαιώματός του προς υπαναχώρηση.

15. Στις υποθέσεις C-355/18 και C-356/18, η υπαναχώρηση από τη σύμβαση δηλώθηκε μετά από τη λύση της συμβάσεως κατόπιν καταγγελίας ή την εξαγορά. Αντιθέτως, η επίδικη στο πλαίσιο της υποθέσεως C-357/18 σύμβαση ασφαλίσεως ζωής δεν είχε λυθεί κατά τον χρόνο δηλώσεως της υπαναχωρήσεως.

16. Στο πλαίσιο της υποθέσεως C-479/18, τέσσερις υποθέσεις –τις οποίες το αιτούν δικαστήριο, το Bezirksgericht für Handelssachen Wien (ειρηνοδικείο Βιέννης αρμόδιο για εμπορικές υποθέσεις, Αυστρία) ονομάζει δίκες A έως D– οδήγησαν στην υποβολή της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως. Οι υποθέσεις αυτές αφορούν παρόμοιες αγωγές αντισυμβαλλομένων κατά των ασφαλιστών τους σχετικά με τη λύση συμβάσεων ασφαλίσεως ζωής. Οι εν λόγω αντισυμβαλλόμενοι είχαν ομοίως προβεί σε δήλωση υπαναχωρήσεως λόγω εσφαλμένης ενημερώσεως ή λόγω ελλείψεως ενημερώσεως σε χρονικό σημείο πολύ μεταγενέστερο της σύναψης της συμβάσεως. Όσον αφορά τη δίκη B, ο αντισυμβαλλόμενος είχε προβεί σε δήλωση υπαναχωρήσεως μετά την καταγγελία της συμβάσεως και τη συνακόλουθη καταβολή της αξίας εξαγοράς.

IV. Οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

17. Στο πλαίσιο των υποθέσεων C-355/18 και C-356/18, το Landesgericht Salzburg (πρωτοδικείο Σάλτσμπουργκ) υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1. Έχει το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ (δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ (τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής), σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ, την έννοια ότι η ενημέρωση σχετικά με τη δυνατότητα υπαναχωρήσεως πρέπει να περιλαμβάνει και την επισήμανση ότι η υπαναχώρηση δεν προϋποθέτει την τήρηση συγκεκριμένου τύπου;

2. Είναι δυνατή η υπαναχώρηση λόγω πλημμελούς ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως ακόμη και μετά τη λύση της συμβάσεως ασφαλίσεως ζωής κατόπιν καταγγελίας (και εξαγοράς) από τον αντισυμβαλλόμενο;»

18. Στην υπόθεση C-357/18, το Landesgericht Salzburg (πρωτοδικείο Σάλτσμπουργκ) υπέβαλε στο Δικαστήριο μόνον το πρώτο εκ των ανωτέρω δύο προδικαστικών ερωτημάτων.

19. Με απόφαση του Προέδρου του Δικαστηρίου της 22ας Ιουνίου 2018, οι υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18 ενώθηκαν προς διευκόλυνση της έγγραφης και προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως.

20. Στην υπόθεση C-479/18, το Bezirksgericht für Handelssachen Wien (ειρηνοδικείο Βιέννης αρμόδιο για εμπορικές υποθέσεις) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχουν το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 35, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 36, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 185,

παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 186, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/138/ΕΚ την έννοια ότι, σε περίπτωση ελλείψεως εθνικών διατάξεων για τις έννομες συνέπειες μιας εσφαλμένης ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως πριν τη σύναψη της συμβάσεως, η προθεσμία για την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως δεν εκκινεί εάν η ασφαλιστική επιχείρηση αναφέρει στην ενημέρωση ότι η άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως πρέπει να γίνει εγγράφως, μολονότι κατά το εθνικό δίκαιο είναι δυνατή η υπαναχώρηση χωρίς τήρηση κάποιου ιδιαίτερου τύπου;

2) (Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα:) Έχει το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ την έννοια ότι αντίκειται σε έναν εθνικό κανόνα δικαίου κατά τον οποίο, σε περίπτωση παραλειφθείσης ή εσφαλμένης ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως πριν τη σύναψη της συμβάσεως, η προθεσμία για την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως εκκινεί όταν ο αντισυμβαλλόμενος (ασφαλισμένος) λαμβάνει –με οποιονδήποτε τρόπο– γνώση του δικαιώματός του προς υπαναχώρηση;

3) Έχει το άρθρο 35, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 36, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ την έννοια ότι, σε περίπτωση ελλείψεως εθνικών διατάξεων σχετικά με τις έννομες συνέπειες μιας παραλειφθείσης ή εσφαλμένης ενημερώσεως ως προς το δικαίωμα υπαναχωρήσεως πριν τη σύναψη της συμβάσεως, το δικαίωμα του αντισυμβαλλομένου να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση αποσβέννυται το αργότερο αφού του καταβληθεί, λόγω καταγγελίας της συμβάσεως από αυτόν, η αξία εξαγοράς και έτσι εκπληρωθούν πλήρως από τα συμβαλλόμενα μέρη οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση;

4) (Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα και/ή αρνητικής απαντήσεως στο τρίτο ερώτημα:) Έχουν το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 35, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 186, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/138/ΕΚ την έννοια ότι αντίκεινται σε έναν εθνικό κανόνα δικαίου κατά τον οποίο, σε περίπτωση ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως του αντισυμβαλλομένου, πρέπει να του καταβληθεί η αξία εξαγοράς (ήτοι το ποσό που αντιστοιχεί στην υπολογιζόμενη κατά τους αναγνωρισμένους κανόνες της αναλογιστικής τρέχουσα αξία της ασφαλίσεως);

5) (Σε περίπτωση εξετασθεί το τέταρτο ερώτημα και δοθεί καταφατική απάντηση σε αυτό:) Έχουν το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 35, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 186, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/138/ΕΚ την έννοια ότι αντίκεινται σε εθνικό κανόνα δικαίου κατά τον οποίο, σε περίπτωση ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως, η αξίωση για κατ' αποκοπήν τόκους επί των επιστρεφομένων ασφαλίστρων δύναται να περιοριστεί λόγω παραγραφής για το μέρος που αναφέρεται στο χρονικό διάστημα των τελευταίων τριών ετών πριν την άσκηση αγωγής;»

21. Με απόφαση του Δικαστηρίου της 26ης Φεβρουαρίου 2019, η υπόθεση C-479/18 και οι συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18 ενώθηκαν προς διευκόλυνση της έγγραφης και προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως.

22. Στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου, οι διάδικοι στις υποθέσεις των κυρίων δικών, η Δημοκρατία της Αυστρίας, η Τσεχική Δημοκρατία, η Ιταλία και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις. Οι ίδιοι μετέχοντες στη διαδικασία, με εξαίρεση τον ενάγοντα της κύριας δίκης C στην υπόθεση C-479/18, την Ιταλία και την Τσεχική Δημοκρατία, εκπροσωπήθηκαν και κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 11ης Απριλίου 2019.

V. Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου και επί του παραδεκτού των προδικαστικών ερωτημάτων (υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18)

Α. Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου

23. Οι ενάγοντες στις υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18 επισημαίνουν ότι κρίσιμο για την εκτίμηση της ενημερώσεως περί υπαναχωρήσεως είναι το εθνικό δίκαιο και αμφισβητούν την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να απαντήσει στα σχετικά προδικαστικά ερωτήματα.

24. Πράγματι, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, η δέουσα ενημέρωση περί υπαναχωρήσεως πρέπει να εκτιμάται, πρωτίστως, με βάση το εκάστοτε εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο[13]. Τούτο απορρέει καταρχάς από το γεγονός ότι τα κράτη μέλη θεσπίζουν τις λεπτομέρειες εφαρμογής όσον αφορά την ενημέρωση που επιβάλλει το δίκαιο της Ένωσης, όπως ορίζουν το άρθρο 31, παράγραφος 4, της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής, το άρθρο 36, παράγραφος 4, της οδηγίας 2002/83 και το άρθρο 185, παράγραφος 8, της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ. Αντικείμενο της ενημερώσεως αποτελεί, μεταξύ άλλων, «ο τρόπος άσκησης του δικαιώματος υπαναχωρήσεως» τον οποίο επίσης πρέπει να καθορίσουν τα κράτη μέλη, όπως προκύπτει από το άρθρο 15, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής, το άρθρο 35, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, της οδηγίας 2002/83 και το άρθρο 186, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ.

25. Επομένως, εν προκειμένω, απόκειται καταρχήν στα αιτούντα δικαστήρια να κρίνουν κατά πόσον το εθνικό δίκαιο απαγορεύει, στο πλαίσιο της ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως, επισήμανση κατά την οποία το κύρος της δηλώσεως υπαναχωρήσεως εξαρτάται από την τήρηση συγκεκριμένου τύπου.

26. Ωστόσο, κατά τη θέσπιση των σχετικών με τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος αυτού, τα κράτη μέλη οφείλουν να μεριμνούν «για τη διασφάλιση της πρακτικής αποτελεσματικότητας [των οδηγιών περί ασφαλίσεως], λαμβανομένου υπόψη του σκοπού τους»[14]. Στο μέτρο αυτό, απόκειται στο Δικαστήριο να εξακριβώσει κατά πόσον τηρείται αυτός ο γενικός περιορισμός που επιβάλλεται στην κανονιστική εξουσία των κρατών μελών.

27. Επιπλέον, στις υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, εν τέλει, να αποσαφηνισθούν οι απαιτήσεις που απορρέουν από τις παρατιθέμενες διατάξεις των οδηγιών όσον αφορά τον τύπο της δηλώσεως υπαναχωρήσεως και τη σχετική ενημέρωση.

28. Επομένως, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ως προς την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα στις υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18.

Β. Επί της επαρκούς παρουσιάσεως του νομικού πλαισίου

29. Επιπλέον, οι ενάγοντες επικρίνουν την ελλιπή παρουσίαση των κρίσιμων διατάξεων του εθνικού δικαίου στις αποφάσεις περί παραπομπής στις υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18 και για τον λόγο αυτόν ζητούν να απορριφθούν ως απαράδεκτα τα σχετικά προδικαστικά ερωτήματα.

30. Το επιχείρημα αυτό των εναγόντων δεν είναι πειστικό, λόγω ακριβώς της κατανομής των αρμοδιοτήτων μεταξύ του Δικαστηρίου και των αιτούντων δικαστηρίων την οποία επικαλούνται οι εν λόγω μετέχοντες στη διαδικασία. Εφόσον τα προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με τον τύπο της δηλώσεως υπαναχωρήσεως σκοπούν, εν τέλει, στην αποσαφήνιση της κανονιστικής εξουσίας των

13 Βλ. απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Endress (C-209/12, EU:C:2013:864, σκέψη 20), όπου το Δικαστήριο έλαβε υπόψη την παρουσίαση των πραγματικών περιστατικών από το αιτούν δικαστήριο και επισήμανε ότι το αιτούν δικαστήριο έπρεπε να λάβει ως δεδομένο ότι ο εν λόγω αντισυμβαλλόμενος δεν είχε ενημερωθεί ή τουλάχιστον δεν είχε ενημερωθεί δεόντως.

14 Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Endress (C-209/12, EU:C:2013:864, σκέψη 23).

κρατών μελών όσον αφορά τον καθορισμό του τρόπου ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως, η παράθεση του γράμματος του εθνικού κανόνα που ενδέχεται να βρίσκει εφαρμογή στη συγκεκριμένη περίπτωση, καθώς και η ερμηνεία του από τα εθνικά δικαστήρια πληροί, σε κάθε περίπτωση, τις απαιτήσεις του άρθρου 94 του Κανονισμού Διαδικασίας.

31. Συνεπώς, το σύνολο των προδικαστικών ερωτημάτων στο πλαίσιο των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων C-355/18, C-356/18 και C-357/18 υποβάλλεται παραδεκτώς.

VI. Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

32. Τα προδικαστικά ερωτήματα αφορούν, κατ' ουσίαν, τα τρία νομικά ζητήματα που επισημάνθηκαν εισαγωγικώς [15].

33. Καταρχάς, πρέπει να εξετασθεί σε ποιες περιπτώσεις η ενημέρωση περί υπαναχωρήσεως αποτυγχάνει να εξυπηρετήσει τον σκοπό της στον ίδιο βαθμό με την πλήρη έλλειψη ενημερώσεως (Α). Στο μέτρο που οι ενάγοντες στο πλαίσιο των κυρίων δικών επιδιώκουν να στηρίξουν την εκτίμηση αυτή στην ανακρίβεια των πληροφοριών που παρέχονται στο στάδιο της προσυμβατικής ενημερώσεως, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί, με το πρώτο ή το μοναδικό προδικαστικό ερώτημα στις υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18, αν και κατά πόσον οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής καθορίζουν το περιεχόμενο των πληροφοριών που πρέπει να παρέχονται στο πλαίσιο της ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως.

34. Στη συνέχεια, εάν η εσφαλμένη ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως εξομοιούται, υπό ορισμένες συνθήκες, με πλήρη έλλειψη της ενημερώσεως την οποία απαιτεί το δίκαιο της Ένωσης, επιβάλλεται –στο πλαίσιο της εξετάσεως του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος στις υποθέσεις C-355/18 και C-356/18 και των τριών πρώτων προδικαστικών ερωτημάτων στην υπόθεση C-479/18– να διερευνηθεί κατά πόσον οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής ρυθμίζουν τις συνέπειες που έχει μια τέτοια παράβαση υποχρέωσης στην προθεσμία ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως (Β).

35. Τέλος, εάν ο αντισυμβαλλόμενος δύναται να ασκήσει το δικαίωμα υπαναχωρήσεως ακόμη και σε χρονικό σημείο πολύ μεταγενέστερο της σύναψης της συμβάσεως, διότι δεν έχει λάβει σχετική ενημέρωση η οποία να πληροί τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης, θα πρέπει να εξετασθούν τα ζητήματα που σχετίζονται με το ύψος των αξιώσεων του αντισυμβαλλομένου σε περίπτωση τέτοιας καθυστερημένης υπαναχωρήσεως (τέταρτο και πέμπτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18) (Γ).

15 Βλ., ανωτέρω, σημείο 3.

A. Η εσφαλμένη ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως (πρώτο ή μοναδικό προδικαστικό ερώτημα στις υποθέσεις C-355/18, C-356/18, C-357/18)

1. Επί των απαιτήσεων των οδηγιών σχετικά με την ασφάλιση ζωής όσον αφορά την ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως (πρώτο ή μοναδικό προδικαστικό ερώτημα στις υποθέσεις C-355/18, C-356/18, C-357/18)

36. Συναφώς, τίθεται το ζήτημα αν και κατά πόσον οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής περιέχουν πράγματι διατάξεις βάσει των οποίων πρέπει να εκτιμώνται οι πληροφορίες τις οποίες οφείλει να παρέχει ο εκάστοτε ασφαλιστής στο πλαίσιο της ενημερώσεως σχετικά με τον τρόπο ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως. Πράγματι, απόκειται, καταρχήν, στα κράτη μέλη να καθορίσουν τον τρόπο αυτόν [16].

37. Ωστόσο, μετά την έκδοση της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής, ο αντισυμβαλλόμενος ατομικής συμβάσεως ασφαλίσεως ζωής έχει δικαίωμα να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση αυτή εντός σύντομης προθεσμίας [17]. Επομένως, ο αντισυμβαλλόμενος έχει τη δυνατότητα να αποδεσμευθεί άνευ όρων από σύμβαση ασφαλίσεως ζωής ακόμη και μετά τη σύναψή της. Η προθεσμία εκκινεί από τον χρόνο κατά τον οποίο ο αντισυμβαλλόμενος ενημερώνεται για τη σύναψη της συμβάσεως.

38. Προκειμένου ο αντισυμβαλλόμενος να είναι σε θέση να ασκήσει αποτελεσματικά το εν λόγω δικαίωμα που κατοχυρώνεται από το δίκαιο της Ένωσης, ο ασφαλιστής πρέπει να ενημερώσει τον αντισυμβαλλόμενο, πριν από τη σύναψη της συμβάσεως, σχετικά με τον τρόπο ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως.

39. Στην υπόθεση Endress [18], το Δικαστήριο διευκρίνισε, συναφώς, ότι οι σχετικές διατάξεις της δεύτερης και της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής αντιτίθενται σε εθνική διάταξη που προβλέπει ότι το δικαίωμα υπαναχωρήσεως αποσβέννυται το αργότερο όταν παρέλθει ένα έτος από την καταβολή του πρώτου ασφαλίστρου, στην περίπτωση που ο αντισυμβαλλόμενος δεν έχει ενημερωθεί για το δικαίωμα υπαναχωρήσεως.

40. Κατά την εκ μέρους του εθνικού δικαστή συγκεκριμένη εξέταση της ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως καθοριστικό είναι το αν ο αντισυμβαλλόμενος διαθέτει, με βάση τη σχετική ενημέρωση, όλες τις αναγκαίες πληροφορίες για την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματός του να υπαναχωρήσει.

41. Οι αναγκαίες πληροφορίες προβλέπονται από την εκάστοτε εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία [19]. Όσον αφορά τον τύπο και το περιεχόμενο της ενημερώσεως περί υπαναχωρήσεως, οι κρίσιμες διατάξεις των οδηγιών σχετικά με την ασφάλιση ζωής [20] απαιτούν απλώς οι σχετικές γραπτές πληροφορίες να διατυπώνονται «με σαφήνεια και ακρίβεια» [21].

16 Βλ. τις διατάξεις που παρατέθηκαν στο σημείο 24.

17 Η προθεσμία αυτή μπορεί να κυμαίνεται από 14 έως 30 ημέρες ανάλογα με τον τρόπο κατά τον οποίο έχει μεταφερθεί στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους.

18 Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Endress (C-209/12, EU:C:2013:864, σκέψεις 25 και 26).

19 Βλ., ανωτέρω, σημείο 24.

20 Άρθρο 31 σε συνδυασμό με το παράρτημα ΙΙ, σημείο Α, της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής, άρθρο 36 σε συνδυασμό με το παράρτημα ΙΙΙ, σημείο Α, της οδηγίας 2002/83 και άρθρο 185, παράγραφος 6, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ.

21 Βλ., επίσης, απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Endress (C-209/12, EU:C:2013:864, σκέψη 25), κατά την οποία ο αντισυμβαλλόμενος πρέπει να λάβει «ακριβή» ενημέρωση σχετικά, μεταξύ άλλων, με το δικαίωμά του προς υπαναχώρηση.

42. Ως εκ τούτου, η ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως πρέπει να περιλαμβάνει οπωσδήποτε μνεία σχετικά με τον απαιτούμενο τύπο της δηλώσεως υπαναχωρήσεως, όταν το κύρος της δηλώσεως αυτής εξαρτάται από την τήρηση συγκεκριμένου τύπου με βάση την εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία.

43. Κατά το αιτούν δικαστήριο, το άρθρο 165a του VersVG, το οποίο είναι, κατά την εκτίμησή, η διάταξη του εθνικού δικαίου που έχει καθοριστικό χαρακτήρα, σε καμία από τις κρίσιμες για τις κύριες δίκες αποδόσεις του δεν προβλέπει ότι το κύρος της δηλώσεως υπαναχωρήσεως εξαρτάται από την τήρηση συγκεκριμένου τύπου[22]. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί, καταρχάς, αν η ακριβής ενημέρωση του αντισυμβαλλομένου επιβάλλει να επισημανθεί ρητώς στο στάδιο που προηγείται της συνάψεως της συμβάσεως ότι δεν απαιτείται τήρηση συγκεκριμένου τύπου για την υπαναχώρηση.

44. Ακολούθως τίθεται το ερώτημα κατά πόσον, υπό το πρίσμα των ανωτέρω, ο ασφαλιστής πρέπει να έχει τη δυνατότητα να προβλέπει, στο πλαίσιο της ενημερώσεως που προηγείται της συνάψεως της συμβάσεως, την τήρηση συγκεκριμένου τύπου για την υποβολή έγκυρης δηλώσεως υπαναχωρήσεως.

2. Επί της εκτιμήσεως, υπό το πρίσμα του δικαίου της Ένωσης, της δυνατότητας υπαναχωρήσεως χωρίς τήρηση συγκεκριμένου τύπου

45. Η Αυστριακή Κυβέρνηση ορθώς επισημαίνει ότι η κανονιστική εξουσία των κρατών μελών όσον αφορά τον τρόπο ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως, η οποία αναγνωρίζεται ρητώς από τις οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής, καλύπτει και το ζήτημα κατά πόσον η υπαναχώρηση αυτή μπορεί να ασκηθεί άτυπα ή προϋποθέτει την τήρηση συγκεκριμένου τύπου.

46. Όταν ο εθνικός νομοθέτης δεν επιβάλλει την τήρηση συγκεκριμένου τύπου για την υποβολή δηλώσεως υπαναχωρήσεως, πρέπει καταρχήν να καθοριστεί, επίσης με βάση το εθνικό δίκαιο, αν –και ενδεχομένως υπό ποιες προϋποθέσεις– μπορεί να συμφωνηθεί στη σύμβαση η επιτακτική τήρηση συγκεκριμένου τύπου. Οι υποθέσεις των κύριων δικών αφορούν, συγκεκριμένα, τις ενδείξεις που περιλαμβάνονται στην ενημέρωση που προηγείται της συνάψεως της συμβάσεως βάσει των οποίων το κύρος της υπαναχωρήσεως εξαρτάται από την ύπαρξη γραπτής δήλωσης ή την τήρηση έγγραφου τύπου. Κατά το αιτούν δικαστήριο, στην υπόθεση C-479/18, ο έγγραφος τύπος[23] απαιτεί, σύμφωνα με το άρθρο 886 του Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch [Αστικού Κώδικα], ιδιόχειρη υπογραφή του δηλούντος ή πιστοποιημένη ηλεκτρονική υπογραφή.

47. Εντούτοις, τα αιτούντα δικαστήρια απαντούν με διαφορετικό τρόπο στο ζήτημα αυτό ερμηνείας του εθνικού δικαίου: ενώ το αιτούν δικαστήριο στην υπόθεση C-479/18 λαμβάνει, προφανώς, ως δεδομένο, όπως προκύπτει από τη διατύπωση του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, ότι η συμβατικά συνομολογημένη υποχρέωση τηρήσεως συγκεκριμένου τύπου με την αντίστοιχη επισήμανση στην ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως αντιβαίνει στον εκ του νόμου προβλεπόμενο άτυπο χαρακτήρα, το αιτούν δικαστήριο στις υποθέσεις C-355/18 έως C-357/18 επισημαίνει ότι, «βάσει του εθνικού δικαίου, η συμφωνία περί απαίτησης έγγραφου τύπου δεν απαγορεύεται».

22 Βλ. τις προαναφερθείσες στα σημεία 8 και 9 διαδοχικές τροποποιήσεις του άρθρου 165a του VersVG. Το άρθρο 165a του VersVG καταργήθηκε στις 31 Δεκεμβρίου 2018 με τον Gesetz zur Änderung des Versicherungsvertragsgesetzes, des Konsumentenschutzgesetzes und des Versicherungsaufsichtsgesetzes 2018 [νόμος του 2018 για την τροποποίηση του νόμου περί ασφαλιστικών συμβάσεων, του νόμου περί προστασίας των καταναλωτών και του νόμου περί εποπτείας του ασφαλιστικού τομέα] (BGBl. I αριθ. 51/2018). Από την 1η Ιανουαρίου 2019, το άρθρο 5c, παράγραφος 4, του VersVG ορίζει πλέον ότι η υπαναχώρηση πρέπει να δηλώνεται «εγγράφως».

23 Επιβάλλεται διάκριση από την «έγγραφη μορφή» κατά την έννοια του άρθρου 1b του VersVG που απαιτεί απλώς η δήλωση να «καθιστά δυνατή την ταυτοποίηση» του προσώπου του δηλούντος.

48. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι τα εθνικά δικαστήρια, τα οποία καλούνται να ερμηνεύσουν το εθνικό δίκαιο, οφείλουν να το ερμηνεύουν, στο μέτρο του δυνατού, σύμφωνα με το γράμμα και τον σκοπό της σχετικής οδηγίας [24]. Στον βαθμό που το εθνικό δίκαιο αποκλείει συμφωνία περί τηρήσεως έγγραφου τύπου (ή ελλείψει συμφωνίας περί τηρήσεως έγγραφου τύπου), η υποχρέωση ενημερώσεως που επιβάλλει το δίκαιο της Ένωσης θα μπορούσε να καταστεί κενή περιεχομένου. Πιο συγκεκριμένα, η απλή μνεία ότι δεν απαιτείται συγκεκριμένος τύπος για την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως δεν καθιστά δυνατή, υπό ορισμένες συνθήκες, την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως από τον αντισυμβαλλόμενο.

49. Πράγματι, η απλή μνεία της δυνατότητας ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως χωρίς να απαιτείται η τήρηση συγκεκριμένου τύπου δεν επιτρέπει στον αντισυμβαλλόμενο να ασκήσει το δικαίωμα υπαναχωρήσεως με νομικά ασφαλή τρόπο. Παραδείγματος χάρη, ιδίως ο ακριβής χρόνος και το περιεχόμενο προφορικής ή τηλεφωνικής δηλώσεως υπαναχωρήσεως δεν μπορούν, κατά κανόνα, να αποδειχθούν. Η ανασφάλεια δικαίου που προκύπτει από μια τέτοια κατάσταση αντιβαίνει σε σημαντικό βαθμό στον σκοπό που επιδιώκουν οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής και ο οποίος συνίσταται στη δυνατότητα του αντισυμβαλλομένου να ασκεί το δικαίωμα υπαναχωρήσεως με αποτελεσματικό και νομικά ασφαλή τρόπο, κατόπιν ακριβούς ενημερώσεως. Αυτός, εξάλλου, είναι ο λόγος για τον οποίο το αυστριακό δίκαιο προβλέπει ρητώς πλέον –από την 1η Ιανουαρίου 2019– την έγγραφη δήλωση υπαναχωρήσεως [25]. Τούτο θα μπορούσε επίσης να εξηγήσει γιατί σε άλλα κράτη μέλη, στα οποία δεν ρυθμίζεται εκ του νόμου ο τύπος της δηλώσεως υπαναχωρήσεως, οι ενδείξεις που περιέχονται στην ενημέρωση σχετικά με τα δικαίωμα υπαναχωρήσεως ή στην πρόταση ασφαλιστικής συμβάσεως είναι κρίσιμες για τον τύπο της δηλώσεως υπαναχωρήσεως [26].

50. Τέλος, η σύγκριση με τις διατάξεις που αφορούν το δικαίωμα υπαναχωρήσεως στο άρθρο 6 της οδηγίας 2002/65 σχετικά με την εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών [27], οι οποίες εφαρμόζονται, καταρχήν, στις συμβάσεις ασφαλίσεως ζωής [28], στον βαθμό που αυτές συνάπτονται εξ αποστάσεως με τους καταναλωτές, μαρτυρά επίσης ότι πρέπει να είναι δυνατή η επιβολή υποχρέωσης τηρήσεως συγκεκριμένου τύπου βάσει συμφωνίας. Όσον αφορά τον τύπο της δηλώσεως υπαναχωρήσεως, το άρθρο 6, παράγραφος 6, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 2002/65 ορίζει ότι ο καταναλωτής πρέπει να κοινοποιήσει την υπαναχώρησή του «σύμφωνα με τις πρακτικές οδηγίες που του έχουν δοθεί [από τον προμηθευτή] πριν από την εκπνοή της προθεσμίας, έτσι ώστε η κοινοποίηση να μπορεί να αποδεικνύεται σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο». Εξ αυτού καθίσταται σαφές ότι ο νομοθέτης της Ένωσης αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στη νομικά βέβαιη απόδειξη της δηλώσεως υπαναχωρήσεως, ιδίως στο πλαίσιο εμπορίας χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, στις οποίες εμπίπτουν και οι ατομικές συμβάσεις ασφαλίσεως ζωής.

51. Από τις ανωτέρω εκτιμήσεις συνάγεται ότι η ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως δεν εξασφαλίζει την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως του αντισυμβαλλομένου, οσάκις περιορίζεται σε μια επισήμανση της δυνατότητας ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως χωρίς τήρηση συγκεκριμένου τύπου. Αντιθέτως, η αποτελεσματική άσκηση του εν λόγω δικαιώματος μπορεί να εξασφαλισθεί μόνο με νομικά δεσμευτικό καθορισμό του τύπου που πρέπει να τηρείται κατά την υποβολή της δηλώσεως υπαναχωρήσεως. Αυτός είναι ο λόγος

24 Βλ., ιδίως, απόφαση της 19ης Απριλίου 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, σκέψη 31 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

25 Βλ., ανωτέρω, υποσημείωση 22.

26 Βλ., παραδείγματος χάρη, το άρθρο 177, παράγραφος 2, του ιταλικού Codice delle Assicurazioni Private (κώδικας ιδιωτικής ασφαλίσεως), κατά το οποίο «I termini e le modalità per l'esercizio dello stesso devono essere espressamente evidenziati nella proposta e nel contratto di assicurazione». Ομοίως στο Ηνωμένο Βασίλειο, στο ICOBS (https://www.handbook.fca.org.uk/handbook/ICOBS/): βλ. ICOBS 6.3.1, παράγραφος 2, σε συνδυασμό με το ICOBS 7.1.

27 Οδηγία 2002/65/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Σεπτεμβρίου 2002, σχετικά με την εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές και την τροποποίηση των οδηγιών 90/619/ΕΟΚ του Συμβουλίου, 97/7/ΕΚ και 98/27/ΕΚ (ΕΕ 2002, L 271, σ. 16).

28 Υπό την επιφύλαξη των εξαιρέσεων που προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2002/65 οι οποίες αφορούν ιδίως τις συμβάσεις ασφαλίσεως ζωής που συνδέονται με επενδυτικά κεφάλαια.

για τον οποίο, η υποχρέωση τηρήσεως έγγραφου τύπου βάσει συμφωνίας δεν επιτρέπεται απλώς, αλλά επιβάλλεται με βάση το δίκαιο της Ένωσης. Όταν, λοιπόν, ο απαιτούμενος τύπος δεν έχει καθορισθεί εκ του νόμου, πρέπει να καθορίζεται με σαφή μνεία στο πλαίσιο της ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως η οποία πρέπει να παρέχεται πριν από τη σύναψη της συμβάσεως.

52. Ασφαλώς, στα εθνικά δικαστήρια που είναι αρμόδια για την ερμηνεία του εθνικού δικαίου απόκειται να κρίνουν κατά πόσον είναι δυνατή η σύμφωνη με την οδηγία ερμηνεία του εθνικού δικαίου. Εάν υφίσταται τέτοια δυνατότητα [29], το εθνικό δίκαιο πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης υπό την έννοια ότι η υποχρέωση τηρήσεως συγκεκριμένου τύπου μπορεί εγκύρως να συμφωνηθεί. Η ύπαρξη μιας τέτοιας συμφωνίας θα απέκλειε ως εκ τούτου το ενδεχόμενο η ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως να είναι εσφαλμένη.

53. Τούτο δεν θίγει την εξουσία των εθνικών δικαστηρίων να εξετάζουν, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, αν οι επίμαχες πληροφορίες που περιέχει η ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως διατυπώνονται με επαρκή σαφήνεια και ακρίβεια και αν τυχόν η τήρηση του τύπου που συμφωνήθηκε δυσχεραίνει υπέρμετρα την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως από τον αντισυμβαλλόμενο.

54. Όσον αφορά τις επίδικες, στις υποθέσεις των κύριων δικών, πληροφορίες, ο εθνικός δικαστής θα έπρεπε να εξετάσει, παραδείγματος χάρη, αν αυτές είναι επαρκείς, ώστε ο αντισυμβαλλόμενος να μπορεί, ενδεχομένως, να ασκήσει εγκύρως το δικαίωμά του υπαναχωρήσεως. Εφόσον, με βάση τις πληροφορίες αυτές, η υπαναχώρηση προϋποθέτει έγγραφη δήλωση η οποία, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, επιβάλλεται, προφανώς, να υπογράφεται [30], θα έπρεπε να εξακριβωθεί ιδίως αν ο αντισυμβαλλόμενος ήταν αρκούντως ενημερωμένος επ' αυτού.

55. Κατά την εξέταση του κατά πόσον οι πληροφορίες σχετικά με τον τύπο που πρέπει να τηρείται δυσχεραίνουν υπέρμετρα την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως από τον αντισυμβαλλόμενο, θα ήταν διαφωτιστική η σύγκριση με άλλες δηλώσεις οι οποίες υπόκεινται σε συγκεκριμένο τύπο στο πλαίσιο των συναλλαγών. Η απλή ύπαρξη πιο ελαστικής μορφής δηλώσεως –όπως, για παράδειγμα, η γραπτή δήλωση σε σύγκριση με τον έγγραφο τύπο κατά την έννοια του αυστριακού δικαίου [31]– δεν θα έπρεπε να αρκεί για να διαπιστωθεί υπέρμετρη δυσχέρεια.

56. Επομένως, στο πρώτο ή μοναδικό προδικαστικό ερώτημα στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18 πρέπει να δοθεί η εξής απάντηση: Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ (δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής) όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ (τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής) σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι η ενημέρωση σχετικά με τη δυνατότητα υπαναχωρήσεως δεν απαιτείται να περιέχει επισήμανση ότι η υπαναχώρηση δεν προϋποθέτει τήρηση συγκεκριμένου τύπου. Αντιθέτως, η επισήμανση ότι απαιτείται η τήρηση συγκεκριμένου τύπου όχι απλώς επιτρέπεται, αλλά επιβάλλεται με βάση το δίκαιο της Ένωσης.

29 Πρβλ. την προαναφερθείσα, στο σημείο 47, εκτίμηση του αιτούντος δικαστηρίου στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-355/18 έως C-357/18.

30 Βλ., ανωτέρω, σημείο 46.

31 Βλ., ανωτέρω, υποσημείωση 23.

Β. Επί των εννόμων συνεπειών της εσφαλμένης ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως (πρώτο και δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18)

1. Οι έννομες συνέπειες σε περίπτωση εσφαλμένης ενημερώσεως και σε περίπτωση έλλειψης ενημερώσεως είναι οι ίδιες; (πρώτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18)

57. Το αιτούν δικαστήριο φαίνεται να θεωρεί ότι η επισήμανση που επιβάλλει την τήρηση έγγραφου τύπου, ενώ κατά το εθνικό δίκαιο η υπαναχώρηση μπορεί να δηλώνεται άτυπα, καθιστά την ενημέρωση εσφαλμένη. Δεν συμμερίζομαι την άποψη αυτή [32]. Επομένως, θα εξετάσω μόνον επικουρικώς τις έννομες συνέπειες της εσφαλμένης ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως. Συναφώς, πρόκειται για τη μεταφορά της σχετικής διαπιστώσεως που περιέχεται στην απόφαση Endress κατά την οποία η προθεσμία υπαναχωρήσεως δεν εκκινεί σε περίπτωση εσφαλμένης ενημερώσεως.

58. Το δίκαιο της Ένωσης δεν ρυθμίζει τις έννομες συνέπειες ούτε όταν υφίσταται έλλειψης ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως ούτε όταν η εν λόγω ενημέρωση είναι εσφαλμένη [33].

59. Κατά την εκτίμηση του αιτούντος Bezirksgericht für Handelssachen Wien (ειρηνοδικείου Βιέννης αρμόδιου για εμπορικές υποθέσεις), η οποία συμπίπτει με εκείνη της Αυστριακής Κυβερνήσεως, το αυστριακό δίκαιο δεν ρύθμιζε αρχικά ρητώς τις συνέπειες που έχει η έλλειψη ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως επί της προθεσμίας υπαναχωρήσεως [34]. Ωστόσο, το Oberster Gerichtshof (Ανώτατο Δικαστήριο, Αυστρία), με απόφαση της 2ας Σεπτεμβρίου 2015 [35], εφάρμοσε αναλογικά το άρθρο 165a, παράγραφος 2, του VersVG, το οποίο, κατά το γράμμα του, αφορά μόνον την περίπτωση μη γνωστοποιήσεως της διευθύνσεως του ασφαλιστή, και έκρινε, παραπέμποντας στη νομολογία του Δικαστηρίου [36], ότι η εσφαλμένη ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως, η οποία στην περίπτωση εκείνη συνίστατο σε εσφαλμένη πληροφόρηση ως προς τη διάρκεια της προθεσμίας υπαναχωρήσεως, εξομοιούται με παραλειφθείσα ενημέρωση. Επομένως, δεν ήταν δυνατή η έναρξη της προθεσμίας υπαναχωρήσεως.

60. Εν πάση περιπτώσει, μια τέτοια ερμηνεία της εθνικής νομοθεσίας συνάδει με το πνεύμα και τον σκοπό της ρυθμίσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης την οποία θεσπίζουν οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής. Πιο συγκεκριμένα, εφόσον οι πληροφορίες που περιέχονται στην ενημέρωση η οποία παρέχεται κατά το στάδιο πριν από τη σύναψη της συμβάσεως δεν αρκούν για να εξασφαλισθεί ότι ο αντισυμβαλλόμενος μπορεί να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμα υπαναχωρήσεως που διαθέτει, η εσφαλμένη αυτή ενημέρωση είναι εξίσου αντίθετη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό με την πλήρη έλλειψη ενημερώσεως. Αυτό μπορεί να προκύψει λόγω της ανακρίβειας των πληροφοριών ή λόγω της επιλογής συγκεκριμένου τύπου που δυσχεραίνει υπέρμετρα την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως. Τέτοιου είδους εσφαλμένη ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως δεν δύναται να ενεργοποιήσει την προθεσμία.

61. Εντούτοις, η προθεσμία εκκινεί όταν η ασφαλιστική επιχείρηση επισημαίνει επακριβώς, στην ενημέρωση τη οποία παρέχει, ότι η υπαναχώρηση πρέπει να δηλωθεί εγγράφως, μολονότι το εθνικό δίκαιο προβλέπει τη δυνατότητα άτυπης δηλώσεως της υπαναχωρήσεως [37].

32 Βλ., ανωτέρω, τις παρατηρήσεις μου στην ενότητα Α.

33 Όσον αφορά την απουσία ενημερώσεως, βλ. απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Endress (C-209/12, EU:C:2013:864, σκέψη 22).

34 Αντίστοιχη διάταξη προστέθηκε μόλις την 1η Ιουλίου 2012 στο άρθρο 165a του VersVG (μέσω της νέας παραγράφου 2a). Βλ., ανωτέρω, σημείο 9.

35 Αριθ. υποθέσεως 7 Ob 107/15h.

36 Το Oberster Gerichtshof παραπέμπει, συναφώς, στις αποφάσεις του Δικαστηρίου επί των υποθέσεων Endress (απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, C-209/12, EU:C:2013:864) και Hamilton (απόφαση της 10ης Απριλίου 2008, C-412/06, EU:C:2008:215).

37 Βλ. την πρότασή μου για την απάντηση που πρέπει να δοθεί στο πρώτο ή μόνο προδικαστικό ερώτημα στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18, σημείο 56.

62. Ως εκ τούτου, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18 ως εξής:

Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ (δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής) όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ (τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής) σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 35, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 36, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 185, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 186, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/138/ΕΚ έχουν την έννοια ότι, ελλείψει εθνικών διατάξεων σχετικά με τις έννομες συνέπειες της εσφαλμένης ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως πριν από τη σύναψη της συμβάσεως, η προθεσμία για την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως εκκινεί, όταν η ασφαλιστική επιχείρηση αναφέρει στην ενημέρωση ότι η άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως πρέπει να γίνει εγγράφως, μολονότι κατά το εθνικό δίκαιο η υπαναχώρηση είναι δυνατή χωρίς την τήρηση συγκεκριμένου τύπου.

2. Ποιο είναι το χρονικό σημείο ενάρξεως της προθεσμίας όταν ο αντισυμβαλλόμενος λαμβάνει γνώση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως με άλλον τρόπο; (δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18)

63. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο, κατά το αιτούν δικαστήριο, αφορά μόνον την κύρια δίκη Α, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν η προθεσμία υπαναχωρήσεως εκκινεί κατά το χρονικό σημείο που ο αντισυμβαλλόμενος λαμβάνει γνώση του δικαιώματός του προς υπαναχώρηση, παρά την παραλειφθείσα ή εσφαλμένη ενημέρωσή του. Το ερώτημα αυτό υποβάλλεται μόνο για την περίπτωση που η προθεσμία δεν εκκινεί ούτως ή άλλως υπό τις εξεταζόμενες περιστάσεις («σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα»). Δεδομένου ότι θεωρείται ότι η προθεσμία άρχισε να τρέχει εν προκειμένω[38], το ερώτημα σχετικά με το χρονικό σημείο ενάρξεώς της όταν ο αντισυμβαλλόμενος λαμβάνει γνώση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως με άλλον τρόπο θα απαντηθεί μόνον επικουρικώς.

64. Κατά το γράμμα των οδηγιών σχετικά με την ασφάλιση ζωής, η υποχρέωση ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως βαρύνει αποκλειστικώς τον ασφαλιστή και αντικείμενο της ενημερώσεως δεν είναι μόνον το δικαίωμα υπαναχωρήσεως, αλλά και ο τρόπος ασκήσεώς του[39]. Ακριβώς επειδή η ενημέρωση σκοπεί να διασφαλίσει την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως, δεν αρκεί ο αντισυμβαλλόμενος να λάβει, απλώς, γνώση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως, προκειμένου να αρχίσει να τρέχει η προθεσμία υπαναχωρήσεως[40].

65. Επιπλέον, οσάκις ο ασφαλιστής δεν παρέσχε τη δέουσα ενημέρωση στον αντισυμβαλλόμενο, η αβεβαιότητα όσον αφορά το χρονικό σημείο κατά το οποίο ο αντισυμβαλλόμενος έλαβε γνώση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως καθώς και η δυσχέρεια αποδείξεώς του δεν συνηγορούν υπέρ του να ληφθεί υπόψη η γνώση αυτή. Ως εκ τούτου, δεν αρκεί ο αντισυμβαλλόμενος να έχει λάβει γνώση του δικαιώματός του προς υπαναχώρηση με άλλον τρόπο για να αρχίσει να τρέχει η προθεσμία υπαναχωρήσεως.

38 Βλ., ανωτέρω, σημείο 61.

39 Άρθρο 31, παράγραφος 1, της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής σε συνδυασμό με το παράρτημα ΙΙ, σημείο Α, σημείο α.13· άρθρο 36, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83 σε συνδυασμό με το παράρτημα ΙΙΙ, σημείο Α, σημείο α.13· άρθρο 185, παράγραφος 3, στοιχείο ι', της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ.

40 Πρβλ. και τις προτάσεις της γενικής εισαγγελέα E. Sharpston στην υπόθεση Endress (C-209/12, EU:C:2013:472, σημείο 47).

66. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο και η Επιτροπή ορθώς επισημαίνουν ότι οι ασφαλιστές δεν θα ενθαρρύνονταν να εκπληρώσουν την υποχρέωσή τους περί παροχής ενημερώσεως, εάν η γνώση του αντισυμβαλλομένου σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως αρκούσε για να ενεργοποιηθεί η προθεσμία υπαναχωρήσεως ανεξαρτήτως του ότι δεν παρασχέθηκε η δέουσα ενημέρωση –ιδίως για τον τρόπο ασκήσεως του δικαιώματος αυτού[41].

67. Για τον λόγο αυτό προτείνω στο Δικαστήριο, επικουρικώς, να απαντήσει στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18 ως εξής: Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ (δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής) όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ (τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής) σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνικό κανόνα δικαίου κατά τον οποίο, σε περίπτωση παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως πριν από τη σύναψη της συμβάσεως, η προθεσμία για την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως εκκινεί όταν ο αντισυμβαλλόμενος λαμβάνει –με οποιονδήποτε τρόπο– γνώση του δικαιώματός του προς υπαναχώρηση.

3. Είναι δυνατή η υπαναχώρηση μετά την καταγγελία της συμβάσεως ασφαλίσεως ζωής και την καταβολή της αξίας εξαγοράς; (δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στις υποθέσεις C-355/18 και C-356/18, τρίτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18)

68. Με τα προδικαστικά ερωτήματά τους τα αιτούντα δικαστήρια ζητούν να διευκρινισθεί, κατ' ουσίαν, αν οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής επιτάσσουν να επιτραπεί η άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως από τον αντισυμβαλλόμενο ακόμη και μετά την καταγγελία της συμβάσεως και τη συνακόλουθη καταβολή της αξίας εξαγοράς της.

69. Σε όλες τις υποθέσεις των κύριων δικών οι οποίες αφορούν σύμβαση που έχει ήδη καταγγελθεί, οι ασφαλιστές αμφισβητούν το δικαίωμα υπαναχωρήσεως με το σκεπτικό ότι δεν χωρεί υπαναχώρηση από σύμβαση που έχει ήδη καταγγελθεί, καθόσον από τέτοια σύμβαση δεν είναι δυνατόν να προκύψουν υποχρεώσεις για το μέλλον. Διαφορετικά, κατά τη γνώμη τους, η προβλεπόμενη στο άρθρο 15, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής απαλλαγή του αντισυμβαλλομένου εφεξής από όλες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση θα καθίστατο άνευ περιεχομένου.

70. Η Αυστριακή Κυβέρνηση συμφωνεί με το επιχείρημα αυτό και παραπέμπει, επιπλέον, στην απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Hamilton, κατά την οποία η φράση «[ο] καταναλωτής έχει το δικαίωμα να υπαναχωρήσει από τη μονομερή ανάληψη υποχρεώσεώς του» στο άρθρο 5 της οδηγίας 85/577[42] εύλογα προϋποθέτει ότι η σχετική υποχρέωση εξακολουθεί να υφίσταται κατά τον χρόνο ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως[43].

71. Ασφαλώς. το επιχείρημα αυτό φαίνεται πειστικό εκ πρώτης όψεως. Κατά κανόνα, όταν μια σύμβαση έχει λυθεί, δεν υφίσταται πλέον περιθώριο για την άσκηση διαπλαστικών δικαιωμάτων όπως η υπαναχώρηση. Ωστόσο, οι διαφορετικές έννομες συνέπειες που προβλέπει το εθνικό δίκαιο σε σχέση με την καταγγελία και την υπαναχώρηση[44] δεν επιτρέπουν να περιορισθεί κανείς σε μια τέτοια τυπική και επιφανειακή προσέγγιση. Αντιθέτως, αρκετοί λόγοι συνηγορούν υπέρ της διατήρησης του

41 Τούτο ισχύει και για τις περιπτώσεις στις οποίες η παραβίαση της υποχρέωσης ενημερώσεως από τον ασφαλιστή μπορεί να συνεπάγεται την επιβολή μέτρων με βάση τους κανόνες εποπτείας (όπως, για παράδειγμα, επιβολή διοικητικών ποινών).

42 Οδηγία 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1985, για την προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορικού καταστήματος (ΕΕ 1985, L 372, σ. 31). Η οδηγία αυτή καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε από την οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011, για τα δικαιώματα των καταναλωτών (ΕΕ 2011, L 304, σ. 64).

43 Απόφαση της 10ης Απριλίου 2008, Hamilton (C-412/06, EU:C:2008:215, σκέψη 42).

44 Με τις γραπτές παρατηρήσεις της στην υπόθεση C-479/18, η Αυστριακή Κυβέρνηση συμφωνεί με το αιτούν δικαστήριο και διευκρινίζει ότι, σε περίπτωση υπαναχωρήσεως και εφόσον έχει προηγηθεί η δέουσα ενημέρωση, επιστρέφεται στον αντισυμβαλλόμενο το σύνολο των καταβολών που έχει ήδη πραγματοποιήσει, πλην του τμήματος του ασφαλίστρου που αναλογεί ενδεχομένως σε ήδη χορηγηθείσα κάλυψη.

δικαιώματος υπαναχωρήσεως ακόμη και σε περίπτωση καταγγελίας, εάν δεν έχει παρασχεθεί ενημέρωση ή η παρασχεθείσα ενημέρωση ήταν εσφαλμένη. Ο αντισυμβαλλόμενος μπορεί να αξιώσει, κατά περίπτωση, τη διαφορά μεταξύ του ποσού που οφείλεται σύμφωνα με τους εθνικούς κανόνες που ρυθμίζουν τις έννομες συνέπειες που επέρχονται μετά την ανατροπή της συμβάσεως λόγω υπαναχωρήσεως και της ήδη καταβληθείσας αξίας εξαγοράς της συμβάσεώς του.

72. Πράγματι, αφενός, η απόφαση Endress μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, ελλείψει ενημερώσεως, η υπαναχώρηση πρέπει να επιτρέπεται ακόμη και μετά την καταγγελία. Ασφαλώς, το διατακτικό της αποφάσεως επισημαίνει απλώς ότι, όταν δεν έχει παρασχεθεί ενημέρωση, η προθεσμία δεν εκκινεί. Ωστόσο, ο W. Endress είχε καταγγείλει τη σύμβαση και του είχε καταβληθεί η αξία εξαγοράς της συμβάσεως[45]. Επομένως, εάν είχε αποκλεισθεί εξαρχής η δυνατότητα υπαναχωρήσεως, το Δικαστήριο θα έπρεπε, με αυστηρούς όρους, να απορρίψει ως υποθετικό το προδικαστικό ερώτημα.

73. Εν προκειμένω, παρέλκει η εξέταση των συνεπειών της αποφάσεως Hamilton[46] σχετικά με την οδηγία 85/577. Πιο συγκεκριμένα, η απόφαση αυτή αφορά το κατά πόσον συμβιβάζεται με την εν λόγω οδηγία μια εθνική διάταξη η οποία προβλέπει την απόσβεση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως μετά την παρέλευση ενός μήνα από τη χρονική στιγμή που οι συμβαλλόμενοι θα εκπληρώσουν πλήρως τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από τη σύμβαση. Εντούτοις, εν προκειμένω, όπως και στην απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Endress (C-209/12, EU:C:2013:864), δεν πρόκειται για τέτοια διάταξη, διότι ο εθνικός νομοθέτης δεν προέβη στη θέσπιση τέτοιων διατάξεων όσον αφορά τις συμβάσεις ασφαλίσεως ζωής. Αντιθέτως, στο αυστριακό δίκαιο δεν υφίσταται, προφανώς, διάταξη σχετικά με τη διατήρηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως, όπως προκύπτει και από τη διατύπωση του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος στην υπόθεση C-479/18[47].

74. Επιπλέον, οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής εγγυώνται στον αντισυμβαλλόμενο ότι μπορεί να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμά του προς υπαναχώρηση, σύμφωνα με τον τρόπο που προβλέπει η εκάστοτε εθνική έννομη τάξη. Τούτο περιλαμβάνει, επίσης, την ελευθερία επιλογής μεταξύ υπαναχωρήσεως και καταγγελίας. Ωστόσο, ο αντισυμβαλλόμενος ο οποίος δεν γνωρίζει το δικαίωμά του προς υπαναχώρηση και τον ακριβή τρόπο ασκήσεώς του δεν μπορεί να κάνει χρήση της εν λόγω ελευθερίας επιλογής.

75. Ο αντισυμβαλλόμενος, λοιπόν, δεν μπορεί να απολέσει, τρόπον τινά κατά λάθος, το δικαίωμά του προς υπαναχώρηση λόγω καταγγελίας της συμβάσεως. Εάν συνέβαινε αυτό, ο αντισυμβαλλόμενος ο οποίος εκμεταλλεύτηκε τη μοναδική δυνατότητα που θεωρούσε ότι έχει στη διάθεσή του, προκειμένου να αποδεσμευθεί από μη επιθυμητή σύμβαση, θα περιερχόταν σε δυσμενέστερη θέση από τον αντισυμβαλλόμενο που αδράνησε. Αυτό θα αντέβαινε, ιδιαιτέρως, στον σκοπό που επιδιώκει η θέσπιση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης, ήτοι να εξασφαλίσει στον αντισυμβαλλόμενο τη δυνατότητα να αποδεσμευθεί ευχερώς από σύμβαση η οποία δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες, τις ανάγκες ή τα οικονομικά του μέσα[48].

76. Επίσης, σε μια τέτοια περίπτωση, το δικαίωμα του αντισυμβαλλομένου προς υπαναχώρηση δεν αποδυναμώνεται. Ένα δικαίωμα αποδυναμώνεται όταν έχει παρέλθει μακρά περίοδος από τη χρονική στιγμή που υπήρχε δυνατότητα ασκήσεώς του και έχουν προκύψει ιδιαίτερες περιστάσεις υπό τις οποίες η καθυστερημένη άσκηση του δικαιώματος μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιβαίνει στην καλή

45 Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013 (C-209/12, EU:C:2013:864, σκέψη 14).

46 Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013 (C-209/12, EU:C:2013:864).

47 Πιο συγκεκριμένα, το ερώτημα αυτό αφορά την «περίπτωση ελλείψεως εθνικών διατάξεων σχετικά με τις έννομες συνέπειες μιας παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως ως προς το δικαίωμα υπαναχωρήσεως πριν τη σύναψη της συμβάσεως».

48 Βλ. μόνο Binon, J.-M., *Droit des assurances de personnes – Aspects civils, techniques et sociaux*, 2η έκδοση 2016, Larcier, Βρυξέλλες, σημείο 379. Η υπαναχώρηση συμβάλλει στη δυνατότητα αποτελεσματικής χρήσης της ποικιλομορφίας των προϊόντων στην εσωτερική αγορά ασφαλίσεων. Βλ., συναφώς, την αιτιολογική σκέψη 23 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής και τη σχεδόν πανομοιότυπη αιτιολογική σκέψη 52 της οδηγίας 2002/83, καθώς και την αιτιολογική σκέψη 46 της τελευταίας οδηγίας.

πίστη, διότι δεν είναι πλέον αναμενόμενη. Εν προκειμένω όμως δεν υφίσταται δικαιολογημένη εμπιστοσύνη του ασφαλιστή η οποία χρήζει προστασίας. Πράγματι, ο ίδιος ο ασφαλιστής προκάλεσε τη συγκεκριμένη κατάσταση, διότι δεν παρέσχε στον αντισυμβαλλόμενο τη δέουσα ενημέρωση περί υπαναχωρήσεως [49].

77. Επιπλέον, η αξία εξαγοράς [50] συμβάσεως ασφαλίσεως η οποία πρέπει να επιστραφεί σε περίπτωση καταγγελίας είναι σημαντικά χαμηλότερη, ακόμη και για παλαιές συμβάσεις, από τη συνολική αξία των εισφορών που έχουν καταβληθεί. Ωστόσο, τυχόν απόσβεση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως μετά την καταγγελία της συμβάσεως και τη συνακόλουθη καταβολή της αξίας εξαγοράς της θα εμπόδιζε την εφαρμογή εθνικής ρυθμίσεως σχετικά με τις έννομες συνέπειες της υπαναχωρήσεως που προβλέπει την επιστροφή των παροχών που έχουν εκπληρωθεί και, επομένως, θα είχε ως αποτέλεσμα την εξομοίωση των εννόμων συνεπειών της υπαναχωρήσεως με εκείνες της καταγγελίας [51]. Τούτο θα καθιστούσε άνευ περιεχομένου το δικαίωμα υπαναχωρήσεως που παρέχει το δίκαιο της Ένωσης.

78. Για όλους τους ανωτέρω λόγους, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στις υποθέσεις C-355/18 και C-356/18 και στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18 ως εξής: το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ (δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής) όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ (τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής) σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ και το άρθρο 35, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 36, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ πρέπει να ερμηνεύονται υπό την έννοια ότι ο αντισυμβαλλόμενος διατηρεί το δικαίωμά του υπαναχωρήσεως από τη σύμβαση λόγω παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως, ακόμη και αφού του καταβληθεί η αξία εξαγοράς λόγω καταγγελίας της συμβάσεως από αυτόν, σε περίπτωση που το εθνικό δίκαιο δεν ρυθμίζει τις έννομες συνέπειες μιας παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως περί υπαναχωρήσεως.

Γ. Επί των προβλέψεων του δικαίου της Ένωσης σχετικά με την ανατροπή των αποτελεσμάτων της συμβάσεως σε περίπτωση καθυστερημένης υπαναχώρησης (τέταρτο και πέμπτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18)

79. Το τέταρτο και το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18 σκοπούν να αποσαφηνίσουν κατά πόσον οι αξιώσεις του αντισυμβαλλομένου μπορούν να περιοριστούν σε περίπτωση ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως λόγω μη ενημερώσεως ή λόγω εσφαλμένης ενημερώσεως.

80. Οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής καθορίζουν τις συνέπειες της υπαναχωρήσεως μόνο για την περίπτωση που έχει παρασχεθεί στον αντισυμβαλλόμενο η δέουσα ενημέρωση. Το άρθρο 15, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής –και οι πανομοιότυπες μεταγενέστερες διατάξεις [52]– περιορίζονται στη διευκρίνιση ότι, με τη δήλωση υπαναχωρήσεως, ο αντισυμβαλλόμενος απαλλάσσεται «εφεξής [...] από όλες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση», ενώ το τρίτο εδάφιο παραπέμπει δίκαιο που διέπει τη σύμβαση όσον αφορά τις «λοιπές έννομες συνέπειες και [τους όρους] της υπαναχωρήσεως».

49 Βλ. απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Endress (C-209/12, EU:C:2013:864, σκέψη 30), κατά την οποία «ο ασφαλιστής δεν μπορεί να επικαλείται βασίμως λόγους ασφάλειας δικαίου έναντι καταστάσεως την οποία προκάλεσε η δική του παράλειψη συμμόρφωσης προς την [...] απαίτηση να γνωστοποιήσει [...] πληροφορίες [...] σχετικές με το δικαίωμα του αντισυμβαλλομένου να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση».

50 Στην Αυστρία, η αξία εξαγοράς ορίζεται, στο άρθρο 176, παράγραφος 3, του VersVG, ως η τρέχουσα αξία της ασφαλίσεως η οποία πρέπει να υπολογίζεται «κατά τους αναγνωρισμένους κανόνες της αναλογιστικής με βάση τις λογιστικές αρχές για τον υπολογισμό των ασφαλίστρων στο τέλος της τρέχουσας περιόδου ασφαλίσεως».

51 Σχετικά με τους περιορισμούς της εθνικής κανονιστικής εξουσίας σε σχέση με τις έννομες συνέπειες της υπαναχωρήσεως, βλ. επίσης, κατωτέρω, υπό Γ.

52 Άρθρο 35, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83 και άρθρο 186 της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ.

81. Ούτε από το γράμμα ούτε από το ιστορικό θεσπίσεως των οδηγιών σχετικά με την ασφάλιση ζωής προκύπτουν ενδείξεις ότι η παραπομπή στο δίκαιο που διέπει τη σύμβαση, προκειμένου να καθορισθούν οι συνέπειες που παράγει η υπαναχώρηση, όταν δηλώνεται αμέσως μετά τη σύναψη της συμβάσεως, ισχύει και σε περίπτωση καθυστερημένης υπαναχωρήσεως λόγω παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως[53].

82. Ως εκ τούτου, για την εκτίμηση των εν λόγω εθνικών διατάξεων σχετικά με τις έννομες συνέπειες της υπαναχωρήσεως πρέπει απλώς να εξετασθεί κατά πόσον διασφαλίζουν επαρκώς την πρακτική αποτελεσματικότητα των οδηγιών σχετικά με την ασφάλιση ζωής υπό το πρίσμα του σκοπού που οι οδηγίες αυτές επιδιώκουν.

1. Επί του περιορισμού των αξιώσεων του αντισυμβαλλομένου μόνο στην καταβολή της αξίας εξαγοράς (τέταρτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18)

83. Με το τέταρτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί εάν το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται σε εθνική διάταξη κατά την οποία, σε περίπτωση που ο αντισυμβαλλόμενος ασκήσει το δικαίωμά του προς υπαναχώρηση, πρέπει να του καταβληθεί η αξία εξαγοράς.

84. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, ο αντισυμβαλλόμενος πρέπει να διατηρεί το δικαίωμά του προς υπαναχώρηση σε περίπτωση μη ενημερώσεως ή εσφαλμένης ενημερώσεως, ακόμη και μετά την καταγγελία της συμβάσεως και την καταβολή της αξίας εξαγοράς της συμβάσεώς του[54]. Τούτο δικαιολογείται, εν τέλει, από τις διαφορετικές έννομες συνέπειες της καταγγελίας και της υπαναχωρήσεως, ανεξαρτήτως του τρόπο με τον οποίο έχουν διαμορφωθεί στις εθνικές έννομες τάξεις. Είναι σύνηθες η καταγγελία να ισχύει, καταρχήν, ex nunc ή pro futuro, ενώ η υπαναχώρηση να οδηγεί σε υποχρέωση επιστροφής ex tunc των παροχών που έχουν εκπληρωθεί. Βεβαίως, οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής ορίζουν ότι σε περίπτωση υπαναχωρήσεως κατόπιν της δέουσας ενημερώσεως, ο αντισυμβαλλόμενος πρέπει να απαλλάσσεται «εφεξής […] από όλες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση αυτή»[55]. Οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλιση ζωής παραπέμπουν στον εθνικό νομοθέτη όσον αφορά τη ρύθμιση των λοιπών εννόμων συνεπειών της υπαναχωρήσεως –επομένως και των συνεπειών σε σχέση με παροχές που έχουν ήδη εκπληρωθεί– υπό την επιφύλαξη της διατηρήσεως της πρακτικής αποτελεσματικότητάς τους.

85. Το δικαίωμα υπαναχωρήσεως που κατοχυρώνεται από το δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί, επομένως, να εξουδετερωθεί από το γεγονός ότι ο εθνικός νομοθέτης προβλέπει ειδικές έννομες συνέπειες σε περίπτωση καθυστερημένης υπαναχωρήσεως λόγω ελλείψεως ενημερώσεως ή εσφαλμένης ενημερώσεως οι οποίες αντιστοιχούν στις έννομες συνέπειες της καταγγελίας κατά το εθνικό δίκαιο[56]. Αυτό, εν τέλει, δεν θα ήταν πλέον ένα αποτελεσματικό δικαίωμα υπαναχωρήσεως, αλλά ένα δικαίωμα έκτακτης καταγγελίας.

86. Στο μέτρο που μια τέτοια ρύθμιση των εννόμων συνεπειών περιορίζει τις αξιώσεις του αντισυμβαλλομένου σε σύγκριση με τους κανόνες περί αδικαιολόγητου πλουτισμού που εφαρμόζονται κατόπιν ανατροπής της συμβάσεως, δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα η άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως να μην έχει πλέον πρακτικό ενδιαφέρον λόγω των αναμενόμενων οικονομικών συνεπειών.

53 Πρβλ. και την απόφαση του γερμανικού Bundesgerichtshof [Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, Γερμανία] σχετικά με την υπόθεση Endress (BGH IV ZR 76/11, σημείο 42) η οποία παραπέμπει στην απόφαση του Δικαστηρίου επί της υποθέσεως αυτής (απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, C-209/12, EU:C:2013:864, σκέψη 22).

54 Βλ., ανωτέρω, σημείο 78.

55 Άρθρο 15, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλιση ζωής, άρθρο 35, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 2002/83 και άρθρο 186, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας Φερεγγυότητα ΙΙ.

56 Το άρθρο 176, παράγραφος 1, του VersVG, ως ίσχυε μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 2018, όριζε ότι ο ασφαλιστής οφείλει να επιστρέψει την αξία εξαγοράς της ασφαλίσεως, εάν «ακυρωθεί μέσω υπαναχωρήσεως, καταγγελίας ή προσφυγής μια ασφάλιση κεφαλαιοποιήσεως για την περίπτωση θανάτου, η οποία είναι διαμορφωμένη κατά τρόπο ώστε να είναι βέβαιη η γένεση της υποχρεώσεως του ασφαλιστή προς καταβολή του συμφωνημένου κεφαλαίου».

87. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί σε περιπτώσεις καθυστερημένης υπαναχωρήσεως, εάν οι έννομες συνέπειες της υπαναχωρήσεως εξομοιούνταν με εκείνες της καταγγελίας. Πράγματι, όσο περισσότερος χρόνος παρέρχεται από τη σύναψη της συμβάσεως, τόσο αυξάνεται το συνολικό ποσό των εισφορών που έχουν ήδη καταβληθεί, και τις οποίες ο αντισυμβαλλόμενος θα απολέσει οριστικά σε σημαντικό βαθμό [57], ως αποτέλεσμα αυτής της εξομοίωσης με τις συνέπειες της καταγγελίας. Τούτο αντιβαίνει στον σκοπό των οδηγιών σχετικά με την ασφάλιση ζωής ο οποίος συνίσταται στο να εξασφαλισθεί στον αντισυμβαλλόμενο η αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματός του προς υπαναχώρηση.

88. Ένας τέτοιος γενικός περιορισμός των αξιώσεων του αντισυμβαλλομένου δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε για λόγους διασφαλίσεως της ίσης μεταχειρίσεως όλων των αντισυμβαλλομένων. Πιο συγκεκριμένα, οι αντισυμβαλλόμενοι που δηλώνουν καθυστερημένη υπαναχώρηση λόγω παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως δεν βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση με τους αντισυμβαλλόμενους οι οποίοι δεν έχουν ασκήσει το δικαίωμα υπαναχωρήσεως μετά από δέουσα ενημέρωση και επιδιώκουν σε μεταγενέστερο χρόνο την πρόωρη λύση της συμβάσεως [58].

89. Εν πάση περιπτώσει, ο εθνικός δικαστής δύναται να λάβει υπόψη, κατά περίπτωση, αδιαμφισβήτητο κίνδυνο καταχρήσεως (ιδίως σε σχέση με συμβάσεις ασφαλίσεως ζωής που συνδέονται με επενδυτικά κεφάλαια) [59].

90. Τούτο έπραξε, παραδείγματος χάρη, το Cour de cassation (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Γαλλία) στην απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 2019 [60], σε σχέση με την άσκηση καθυστερημένης υπαναχωρήσεως λόγω προβαλλόμενης εσφαλμένης ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως. Διαπίστωσε ότι το δικαστήριο που έκρινε την υπόθεση στον προηγούμενο βαθμό δεν μπορούσε να αποκλείσει την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως χωρίς να εκτιμήσει δεόντως το χρονικό σημείο ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως υπό το πρίσμα της συγκεκριμένης κατάστασης του αντισυμβαλλομένου, του μορφωτικού του επιπέδου και του συγκεκριμένου σκοπού που επιδίωκε με την υπαναχώρηση.

91. Συνεπώς, στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18 πρέπει να δοθεί η εξής απάντηση: Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 35, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 186, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/138/ΕΚ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνικό κανόνα δικαίου κατά τον οποίο, σε περίπτωση ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως του αντισυμβαλλομένου, πρέπει να του καταβληθεί μόνον η αξία εξαγοράς (ήτοι το ποσό που αντιστοιχεί στην υπολογιζόμενη κατά τους αναγνωρισμένους κανόνες της αναλογιστικής τρέχουσα αξία της ασφαλίσεως).

2. Επί της παραγραφής της αξιώσεως περί καταβολής τόκων (πέμπτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18)

92. Με το ερώτημα αυτό, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται στον περιορισμό των αξιώσεων περί καταβολής τόκων στα τρία τελευταία έτη πριν από την άσκηση της αγωγής, λόγω γενικής προθεσμίας παραγραφής, σε περίπτωση που σύμβαση ασφαλίσεως ζωής πρέπει να λυθεί σύμφωνα με τους κανόνες περί αδικαιολόγητου πλουτισμού.

57 Ασφαλώς, η απώλεια αυτή διαφοροποιείται ανάλογα με τον χρόνο της υπαναχωρήσεως. Ωστόσο, η επίμαχη ρύθμιση των εννόμων συνεπειών δεν προβλέπει καμία διάκριση. Η τροποποίηση του άρθρου 176 του VersVG με ισχύ από την 1η Ιανουαρίου 2019, η οποία εισάγει διαφοροποιημένη ρύθμιση των εννόμων συνεπειών ανάλογα με τον χρόνο υπαναχωρήσεως, δεν δύναται να ληφθεί υπόψη εν προκειμένω, διότι δεν μπορούσε να εφαρμοσθεί, από χρονικής απόψεως, στα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης.

58 Βλ. επίσης, ανωτέρω, σημείο 76.

59 Η απαγόρευση της καταχρήσεως δικαιώματος αποτελεί μία από τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης. Βλ. πρόσφατη απόφαση της 6ης Φεβρουαρίου 2018, Altun κ.λπ. (C-359/16, EU:C:2018:63, σκέψη 49).

60 Απόφαση του δεύτερου πολιτικού τμήματος του Cour de cassation (ακυρωτικού δικαστηρίου) της 7ης Φεβρουαρίου 2019, F-P+B+I, αριθ. υποθέσεως 17-27.223.

93. Το εν λόγω ερώτημα ανάγεται σε διάταξη του Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (Αστικού Κώδικα, ABGB, άρθρο 1480), κατά την οποία «οι ληξιπρόθεσμες ετήσιες παροχές, ιδίως οι τόκοι, η διατροφή, οι παροχές με χαρακτήρα διατροφής, οι παροχές στους ανιόντες, η απόσβεση του κεφαλαίου μέσω προσυμφωνημένων ετήσιων δόσεων, παραγράφονται εντός τριετίας· το δικαίωμα αποσβέννυται λόγω μη ασκήσεως μετά από τριάντα έτη».

94. Ωστόσο, οι αξιώσεις δεν μπορούν να παραγραφούν πριν από τη γένεσή τους και πριν ο δικαιούχος λάβει γνώση αυτών. Επομένως, προθεσμία παραγραφής μπορεί να αρχίσει να τρέχει μόνο μετά την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως.

95. Ειδικότερα, το δικαίωμα υπαναχωρήσεως που κατοχυρώνεται από το δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί, ιδίως, να ασκηθεί αποτελεσματικά, εάν οι αξιώσεις που απορρέουν από αυτό παύουν να υφίστανται ήδη πριν καν ενημερωθεί ο αντισυμβαλλόμενος για το δικαίωμά του.

96. Επομένως, το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18 πρέπει να απαντηθεί ως εξής: το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 35, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 186, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/138/ΕΚ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνικό κανόνα δικαίου κατά τον οποίο, σε περίπτωση ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως λόγω παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως, η αξίωση για κατ' αποκοπήν τόκους επί των επιστρεφομένων ασφαλίστρων δύναται να περιοριστεί λόγω παραγραφής στο τμήμα που αναφέρεται στο χρονικό διάστημα των τελευταίων τριών ετών πριν από την άσκηση αγωγής.

VII. Πρόταση

97. Βάσει των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα του Landesgericht Salzburg (πρωτοδικείου Σάλτσμπουργκ) (υποθέσεις C-355/18, C-356/18 και C-357/18), καθώς και στα προδικαστικά ερωτήματα του Bezirksgericht für Handelssachen Wien (ειρηνοδικείου Βιέννης αρμόδιου για εμπορικές υποθέσεις) (υπόθεση C-479/18) ως εξής:

1) Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ (δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής) όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ (τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής) σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι η ενημέρωση σχετικά με τη δυνατότητα υπαναχωρήσεως δεν απαιτείται να περιέχει επισήμανση ότι η υπαναχώρηση δεν προϋποθέτει τήρηση συγκεκριμένου τύπου. Αντιθέτως, η επισήμανση ότι απαιτείται η τήρηση συγκεκριμένου τύπου όχι απλώς επιτρέπεται, αλλά επιβάλλεται με βάση το δίκαιο της Ένωσης (πρώτο προδικαστικό ερώτημα στις υποθέσεις C-355/18 και C-356/18, μοναδικό προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-357/18).

2) Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ (δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής) όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ (τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής) σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 35, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 36, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 185, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 186, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/138/ΕΚ έχουν την έννοια ότι, ελλείψει εθνικών διατάξεων σχετικά με τις έννομες συνέπειες της εσφαλμένης ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως πριν από τη σύναψη της συμβάσεως, η προθεσμία για την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως εκκινεί, όταν η ασφαλιστική επιχείρηση αναφέρει στην ενημέρωση ότι η άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως πρέπει να γίνει εγγράφως, μολονότι κατά το εθνικό δίκαιο η υπαναχώρηση είναι δυνατή χωρίς την τήρηση συγκεκριμένου τύπου (πρώτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18)·

και, εφόσον θεωρηθεί ότι πρέπει να δοθεί απάντηση,

3) το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ (δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής) όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ (τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής) σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνικό κανόνα δικαίου κατά τον οποίο, σε περίπτωση παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως πριν από τη σύναψη της συμβάσεως, η προθεσμία για την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως εκκινεί όταν ο αντισυμβαλλόμενος λαμβάνει –με οποιονδήποτε τρόπο– γνώση του δικαιώματός του προς υπαναχώρηση (δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18).

4) Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ (δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλιση ζωής) όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ (τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής) σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ και το άρθρο 35, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 36, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ πρέπει να ερμηνεύονται υπό την έννοια ότι ο αντισυμβαλλόμενος διατηρεί το δικαίωμά του υπαναχωρήσεως από τη σύμβαση λόγω παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως, ακόμη και αφού του καταβληθεί η αξία εξαγοράς λόγω καταγγελίας της συμβάσεως από αυτόν, σε περίπτωση που το εθνικό δίκαιο δεν ρυθμίζει τις έννομες συνέπειες μιας παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως περί υπαναχωρήσεως (δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στις υποθέσεις C-355/18 και C-356/18, τρίτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18).

5) Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 35, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 186, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/138/ΕΚ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνικό κανόνα δικαίου κατά τον οποίο, σε περίπτωση ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως του αντισυμβαλλομένου, πρέπει να του καταβληθεί μόνον η αξία εξαγοράς (ήτοι το ποσό που αντιστοιχεί στην υπολογιζόμενη κατά τους αναγνωρισμένους κανόνες της αναλογιστικής τρέχουσα αξία της ασφαλίσεως) (τέταρτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18).

6) Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 35, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83/ΕΚ ή κατά περίπτωση το άρθρο 186, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/138/ΕΚ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνικό κανόνα δικαίου κατά τον οποίο, σε περίπτωση ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως λόγω παραλειφθείσας ή εσφαλμένης ενημερώσεως, η αξίωση για κατ' αποκοπήν τόκους επί των επιστρεφομένων ασφαλίστρων δύναται να περιοριστεί λόγω παραγραφής στο τμήμα που αναφέρεται στο χρονικό διάστημα των τελευταίων τριών ετών πριν από την άσκηση αγωγής (πέμπτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-479/18).